Gastrocriticism: pentru o reinterpretare a poeziei lui Emil Brumaru

Denisa-Maria FRĂTEAN

Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu

Abstract: The aim of this essay is to offer a gastrocritical analysis of Emil Brumaru's poetry, taking into consideration the symbolism of fruits, vegetables, dairy products, spices and food in general. The four main parts of the essay are based on the sensuality of the fruits, on the memories brought up by food, on dreams stirred up by spices and on the autochthonous place described by the traditional "zacusca". These, all together, will prove the fact that the gastronomical references in Brumaru's poetry are full of connotations and this is what we will try to identify by the interdisciplinary approach.

Key words: food studies, gastrocriticism, gastronomy, sensuality, autochthonous place

Sfârșitul secolului al XX-lea s-a dovedit a fi extrem de prolific în ceea ce privește noile metode de interpretare a textelor literare. Pe lângă geocriticism, ecocriticism și metodele postcoloniale sau autocoloniale aplicate operelor literare, s-a dezvoltat o altă ramură ancorată în contingent, numită food studies, care, ulterior, la începutul secolului al XXI-lea, a fost denumită de către Ronald W. Tobin „gastrocriticism”. Această metodă își propune să analizeze din punct de vedere interdisciplinar rolul preparatelor sau a mâncărilor în literatură, efectele pe care acestea le pot genera asupra indivizilor și conotațiile pe care le au, atât la nivel metaforic, precum și la nivel sociologic sau psihologic.

În lucrarea de față ne propunem să oferim niște delimitări teoretice cu privire la food studies și gastrocriticism, iar, în cele din urmă, vom analiza o serie de poezii scrise de Emil Brumaru din această perspectivă. Alegerea poetului a avut la bază încadrarea sa într-un

„onirism gurmând”¹ și predilecția înspre „liricul domestic”, în care preparatele, vegetalele, condimentele și obiectele casnice sunt părți integrante.

În ceea ce privește conceptul de „food studies”, trebuie menționat faptul că el a apărut în anul 1996, ca domeniu de studiu în mediul universitar. Cu toate acestea, Marion Nestle, în articolul „Writing the Food Studies Movement”, explică faptul că „food studies can be considered to constitute a new movement, not only as an academic discipline but also as a means to change society.”² Această teorie a prins amploare și dorința de a schimba mentalitatea și raportarea la literatură s-a produs relativ repede, lucru subliniat de Alan Warde în articolul „Food Studies and the integration of multiple methods”. Sociologul menționează faptul că noua metodă critică a ajuns să fie abordată dintr-o multitudine de perspective și discipline, obținând, astfel, caracterul interdisciplinar: „The field spans agronomy, chemistry, medicine, physiology of taste, nutrition, marketing, logistics, culture, theology, hospitality, history and the social sciences.”³ (p.2)

Ulterior, acest domeniu a fost abordat și de Ronald W. Tobin, critic francez, care, în articolul „Qu'est-ce que la gastrocritique?”, impune pentru prima dată termenul unitar de „gastrocriticism”, el însuși fiind numit de către ceilalți un „gastronaut”⁴. În acest eseu fundamental pentru critica literară, Ronald pornește de la afirmația lui Rousseau „Lire en mangeant fut toujours ma fantaisie”⁵ (p.2), care îi deschide drumul spre o serie de conexiuni între literatură și mâncare, ca termen generic. Acesta explică, în primul rând, faptul că gastrocriticismul nu se bazează pe „une grille fixe”⁶ (p.9), ci pe o multitudine de tehnici menite să valorifice importanța preparatelor și a mâncărurilor, nu doar în viața de zi cu zi, ci și în literatură, atrăgând, totuși, atenția asupra faptului că aceste conexiuni nu sunt întotdeauna la fel de ofertante.

¹ Vezi Alina Ioana Bako, *Dinamica imaginarului poetic: grupul oniric românesc*, Cluj-Napoca, Eikon, 2012, capitolul IV: *Oniricul gurmând*. Emil Brumaru.

² Marion Nestle și W. Alex McIntosh, *Writing the Food Studies Movement*, în revista *Food Culture and Society An International Journal of Multidisciplinary Research*, Vol. 13, Nr.2, 2010, p.160, „Se poate considera că food studies constituie o nouă mișcare, nu doar ca disciplină academică, ci și ca un mijloc de a schimba societatea”. (t.n.)

³ Alan Warde, *Food studies and the integration of multiple methods*, în revista *Política y Sociedad*, Vol.51, Nr.1, 2014, p.2, „Domeniul cuprinde agronomia, chimia, medicina, fiziologia gustului, nutriția, marketing-ul, logistica și cultura, teologia, ospitalitatea, istoria și științele sociale”. (t.n.)

⁴ Ronald W. Tobin, *From Lviv to Lille: The Odyssey of a Gastronaut*, p.9, <https://escholarship.org/uc/item/2qw4b6w3>

⁵ Ronald W. Tobin, *Qu'est-ce que la gastrocritique?*, în *Dix-septième siècle*, Nr.4, 2002, p.621, „Mâncatul în timpul cititului a fost mereu fantezia mea”. (t.n.)

⁶ *Ibidem*, p.628, „O grilă fixă” (t.n.)

De asemenea, criticul francez mută accentul de pe latura strict practică pe cea metaforică, realizând o paralelă între bucătar și poet, amândoi fiind niște „bricoleurs”: „La gastrocritique est conçue pour mettre en relief le fait que poète et cuisinier travaillent tous deux à créer le métamorphose et l’illusion. La cuisine est un lieu de transformation: la nourriture, déguisée par la préparation et pour la présentation, exige souvent la présence du feu que le chef Prométhée déchaîné, a dérobé aux dieux pour le bien-être de l’humanité. Le chef et le poète sont tous deux des bricoleurs, et grâce à un procédé de sélection, de rénovation et d’imagination, ils initient un acte sacré et éminemment créateur qui engendre des produits originaux et complexes, dotés du pouvoir de transformer le consommateur sur les plans physique, émotionnel et intellectuel.”⁷ (p.6) Pe lângă aceste transformări interente pe care le produce, în plan metaforic și simbolic, hrana poate fi asociată și cu erotismul, așa cum sublinia Anne Holden Ronning în articolul „Halligan’s Love Affair with Food”: „The pleasure of food includes sexuality, food as a metaphor for desire and lust.”⁸

Pornind de la afirmația lui Anne Holden Ronning enunțată anterior și cea a lui Ronald W. Tobin conform căreia „eating is often a substitute for sex in literature”⁹, vom analiza o parte din poemele lui Emil Brumaru, încercând să identificăm rolul pe care îl au referințele culinare în conturarea universului liric.

La o privire de ansamblu asupra poemelor sale, se poate observa faptul că referințele gastronomice pot fi împărțite în cinci mari categorii: fructe, legume, condimente, lactate și preparate sau produse procesate. Ultima secțiune este cea mai numeroasă, cuprinzând mâncăruri care, în general, definesc spațiul autohton, fiind embleme ale „cămării” copilăriei și, peste timp, ale unui adevărat gurmand. La polul opus se află lactatele și ouăle, care, fiind foarte puține din punct de vedere numeric, pot sugera ideea de maternitate, de fecunditate sau procreare, spre deosebire de fructe, ce reprezintă imaginea erosului ca plăcere, pe care Emil Brumaru le valorifică în special datorită sfericității acestora, dar și sugestiilor tactile sau olfactive. Pentru o mai bună înțelegere a universului gastronomic, vom realiza un inventar al

⁷ *Ibidem*, p. 625, „Gastrocritica este concepută pentru a pune în evidență faptul că poetul și bucătarul lucrează pentru a crea metamorfoza și iluzia. Bucătaria este un loc al transformării: mâncarea, transformată prin preparare în vederea prezentării, necesită adesea prezența focului pe care dezlănțuitul Prometeu l-a furat de la zei pentru binele umanității. Atât bucătarul, cât și poetul sunt amândoi artizani și, grație unui procedeu de selecție, de reînnoire și de imaginație, inițiază un act sacru și eminent creator care dă naștere unor produse originale și complexe, investite cu puterea de a transforma consumatorul pe plan fizic, emoțional și intelectual”. (t.n.)

⁸ Anne Holden Ronning, *Halligan’s Love Affair With Food*, în *Revistes Científique de la Universitat de Barcelona*, Nr.5, 2011, p.133, „Plăcerea hranei include sexualitatea, mâncarea fiind o metaforă pentru dorință și poftă”. (t.n.)

⁹ *Ibidem*, p.133, „Mâncatul este adesea un substitut pentru sex în literatură.” (t.n.)

produselor menționate, pentru a putea opera, în cele din urmă, niște concluzii pertinente în acest domeniu.

Lactate și ouă	Condimente	Legume	Fructe	Preparate
„Ou putrezindu-și gălbenușu- alene” „Albuș de ou” Lapte/ „laptele dulce” Smântână Brânză	Ienibahar „piper prăjit pe plită” Mărar Leuștean Cimbrișor Pătrunjel	Ciuperci Dovleci Tomate Ceapă Bostan Țelină Sparanghel Sfecla de zahăr	„piersici roz- albe” Portocala Lămâia Mere Caisă „gutuie oranj” „Ciorchin” (de struguri) Căpșună Fragi Smochine „cireșe prea coapte”	„Pești groși (...) în sos cu lapte” „Icre” „Mujdeiuri ireale” „șunci gingașe” „muștar” „Curcani păstrați în zeama lor o noapte” „Aluaturi tapisate” „bulion” „nuci cu magiun” Pandișpan/ „pandișpan albastru” Dulceață „Lichioruri amăru” „Creme de zahăr ars” Pilaf Bezele „bomboane cu parfum” „bomboane dulci cu malț” Vișinate „Lapte cu cacao” Borș „Saramure fine” Zacusca Murături

Tabelul inserat ne certifică importanța acestor detalii culinare, presărate din abundență în volumele poetului și justifică, totodată, încadrarea poemelor sale în „universul domestic”¹⁰. De asemenea, printr-o abordare de tip distant reading, se poate constata faptul că portocala este cel mai des menționată, probabil datorită faptului că este „un simbol de fecunditate”¹¹, iar pe același plan din punctul de vedere al ocurențelor se află piersica, fructul ce „simbolizează înnoirea și fecunditatea, dar și puritatea, prospețimea și fecioria, este emblema fecundității și a căsătoriei.”¹²

Aceste „simboluri ale sfericității”¹³ creează „Fascinația erotică”¹⁴, așa cum rezultă dintr-o varietate de versuri precum: „Dacă iei o portocală/ Și-o dezbraci în pielea goală/ Ca să-i vezi miezul adânc”¹⁵ (*Amnezie*, p.13), „O să-ți ascunzi, c-un surâs vinovat, în ceșcuțe de ceai/ Sâni rotunzi și pe coapse-ți vei pune o portocală” (*A patra elegie a detectivului Arthur*, p.50), „Îmi plac portocalele și sâni/ Iubita mea are trei sâni!!!” (*Balada poetului de duminică*, p.125), „Să facem baie într-o portocală/ Coaptă de-amor, cu vorbe dulci în gură.” (*Cântec naiv*, p.146) sau „Acolo mă așteaptă și mă judecă/ În timp ce piei de piersică adulmecă/ Stând goală-ntre miresme și impudică,/ Părul curgându-i către emisfera sudică.” (*Cântec naiv*, p.136) Toate aceste versuri, precum și celelalte poezii cu referințe specifice la imaginarul fructelor și al legumelor parcă trimit, în mod pictural, la tablourile lui Arcimboldo, în special la tabloul alegoric intitulat „Vara”, în care elementul central este piersica, perfectă prin rotunjimea ei.

Pe lângă asocierea lor cu partea carnală și erotică, sau, mai bine spus, senzuală¹⁶, fructele au și rolul de a crea stări și senzații echivalente reveriei sau visului, poetul însuși fiind parte a „grupului oniric”¹⁷ întemeiat în 1965. Se poate observa reclusiunea în ireal atunci când sunt menționate elementele gastronomice, eul liric fiind în ipostaza unui „euforic elegiac cotropit de miresme, îmbătat, ca altă dată simboștii `decadenți`, de parfumuri, până

¹⁰ Valeriu Cristea, *Modestie și orgoliu*, București, Editura Eminescu, 1984, p. 76.

¹¹ Jean Chevalier și Alain Gheerbrandt, *Dicționar de simboluri, Vol. III*, București, Editura Artemis, 1994, p. 121.

¹² Rodica Ilie, *Emil Brumar: monografie, antologie comentată, receptare critică*, Brașov, Editura „Aula”, 2003, p.25.

¹³ *Ibidem.*, p.28.

¹⁴ *Idem.*

¹⁵ Poeziile sunt reproduse după antologia: Emil Brumar, *Dulapul îndrăgostit*, București, Cartea Românească, 1980.

¹⁶ Vezi I. Negoșescu, *Alte însemnări critice*, București, Cartea Românească, 1980, capitolul intitulat: *Poetul Emil Brumar*.

¹⁷ Vezi Rodica Ilie, *op.cit.*

la delir.”¹⁸ Un bun exemplu în vederea susținerii acestei perspective este poezia *Interior*, în care starea de reverie este provocată de „lascivitatea” fructelor: „Sunt încăperi în care așteptarea/ Se sparge-n țândări crude ca o vază;/ Din solnițe, îndrăgostită, sarea/ Să ne atace sufletul visează./Ce gânduri stranii iau atunci ființă!/ În farfurii, trântite moi pe spate,/ Piersice roz au pleoapele umflate/ De somn ca de o tainică dorință./Și-n după-amiezi suave, cu suspin,/ Când geamurile-s bălți de apă dulce/ Și tocătoarele de carne toacă lin,/ Miresme-alături vin să ni se culce.”(p.27) În cazul de față, se poate constata reducerea ființei la stadiul de simbol, mai precis la un simbol vegetal, totul devenind o alegorie pentru universul uman, copleșit de plăceri și dorințe. Trecerea de la real la ireal se produce subtil, aproape insesizabil, contactul între cele două dimensiuni fiind mediat de stimulul olfactiv și gustativ, cel din urmă fiind considerat un „simț primordial”¹⁹ care „mijlocește contactul cu lumea”²⁰.

De asemenea, universul gastronomic, la fel ca la Proust, potențează evadarea în spațiul copilăriei, al amintirii, dominanta comună în cele două falii ale existenței fiind gustul. Reprezentativă pentru această viziune este poezia *Elegie*, adesea discutată de către critici ca „poezie intimistă”²¹ în care „poetul de la Dolhasca”²² își exprimă „bucuria unei existențe rămase la gesturi și preocupări elementare.”²³ Monologul este presărat cu o enumerație amplă de preparate atipice care îi aduceau plăcere copilului, acestea fiind deosebite în special datorită rafinamentului lor: „Din nou copilăria mea visează:/ Ienibahar, piper prăjit pe plită,/ Pești groși ce-au adormit în sos cu lapte,/ Curcani păstrați în zeama lor o noapte/ Spre o delicatețe infinită,/ Ciuperci cât canapeaua, în dantele,/ Icre cu bob bălos ce ochiu-și cascade,/ Aluaturi tapisate crescând grele/ Într-o dobitocie îngerească,/ Moi miezuri de ficați în butoiașe/ De ou de melc, înlăcrămate dulce,/ Mujdeiuri ireale, șunci gingașe/ Când sufletu-n muștar vrea să se culce (...)” (p.7) Ceea ce frapază aici nu este neapărat maniera metaforic-personificatoare în care ne sunt descrise preparatele, ci, după cum am menționat anterior, preferința neobișnuită a eului liric, care nu optează pentru deserturi, ca orice persoană aflată la vârsta infantilă, ci pentru adevărate delicii culinare. Astfel, viața devine „un joc neîntrerupt, inocentă subversiune a realului prin mișcarea fanteziei, contemplație pură a unei lumi devenite scenă pe care se perindă, construite de un estetic, suave artificii.”²⁴

¹⁸ Ion Pop, *Jocul poeziei*, București, Cartea Românească, 1985, p.388.

¹⁹ Mihai Dinu Gheorghe, *Reflexe condiționate*, București, Editura Cartea Românească, 1983, p.82.

²⁰ *Idem*.

²¹ Rodica Ilie, *op.cit.*, p.70.

²² Lucian Raicu, *Critica – formă de viață*, București, Editura Cartea Românească, 1976, p.343.

²³ Eugen Simion, *Scritori români de azi, I*, București, Cartea Românească, 1978, p.323.

²⁴ Ion Pop, *op.cit.*, p.390.

Nu în ultimul rând, considerăm esențial să aducem în discuție poeziile în care apare ca element central *zacusca*, prea adesea trecută cu vederea de către critica literară. Am ales să o abordăm într-un paragraf distinct, deoarece ea este cea care definește, prin excelență, spiritul balcanic, fiind un simbol gastronomic național. Pe lângă acest aspect legat de identitate, în poeziile pe care le-am selectat pentru a le aduce spre exemplificare, *zacusca*, preparat eterogen din alte legume care apar de-a lungul poemelor, reprezintă un „preț” adus actului erotic „Tu mi-erai atât de drag/ De-ți lăsam *zacusca*-n prag/ Și smântâna de pe oală/ Și-așteptam în pielea goală/ Să-mi descui și să-mi dai drumul/ Să te-năbuș iar cu fumul/ Ce-l scotea soba-nfundată/ Cu dragostea mea de fată...”²⁵ (*Dragoste*, p.31) sau o emblemă a unei bune gospodine, al cărei statut este, totuși, tratat cu ironie: „Cleuța, nevasta celor doi veterinari,/ Avea talia subțirică, țâțele mari//Și la cur rea de muscă./ Dar făcea cea mai bună *zacuscă*//Din ciuperci, mai cu seamă din hribi./ De-aceea bărbații se purtau milostivi//Cu poftele ei/ Și-i cumpărau baticuri bălțate și mulți cercei (...)”(*Zacuscă din hribi*, p.65)

În concluzie, din poemele și argumentele expuse de-a lungul lucrării, se poate demonstra faptul că „interiorul domestic și microcosmosul natural”²⁶ se întrepătrund la Emil Brumaru. Poetul creează un univers dominat și definit preponderent din senzații, reverii și vise, toate centrate în jurul elementelor culinare și în jurul bucătăriei, despre care Petru Poantă spune că „nu este doar omphalos-ul delirurilor culinare, ci spațiul care focalizează senzualitatea în genere”²⁷. Astfel, s-a putut demonstra faptul că teoria gastrocritică se aplică și la poezii române, nu doar la scriitori francezi, pe care a fost aplicată inițial, găsindu-și punctul de sprijin în multitudinea de simboluri și conotații pe care poetul le-a investit în demersul său literar.

Bibliografie:

- 1) Alan Warde, *Food studies and the integration of multiple methods*, în revista *Política y Sociedad*, Vol.51, Nr.1, 2014.
- 2) Anne Holden Ronning, *Halligan's Love Affair With Food*, în *Revistes Científiques de la Universitat de Barcelona*, Nr.5, 2011.

²⁵ Poeziile sunt reproduse după: Emil Brumaru, *Amintiri din rai: 55 de poezii inedite*, București, Humanitas, 2016.

²⁶ Ibidem, p.384.

²⁷ Petru Poantă, *Radiografii*, Dacia, Cluj-Napoca apud Rodica Ilie, op.cit., p.24.

- 3) Bako, Alina Ioana, *Dinamica imaginarului poetic: grupul oniric românesc*, Cluj-Napoca, Eikon, 2012.
- 4) Brumaru, Emil, *Amintiri din rai*, București, Humanitas, 2016.
- 5) Brumaru, Emil, *Dulapul îndrăgostit*, București, Cartea Românească, 1980.
- 6) Cristea, Valeriu, *Domeniul criticii*, București, Editura Cartea Românească, 1975.
- 7) Cristea, Valeriu, *Modestie și orgoliu*, București, Editura Eminescu, 1984.
- 8) Gheorghiu, Mihai Dinu, *Reflexe condiționate*, București, Editura Cartea Românească, 1983.
- 9) Ilie, Rodica, *Emil Brumaru: monografie*, Brașov, editura „Aula”.
- 10) Iorgulescu, Mircea, *Scriitori tineri contemporani*, București, Editura Eminescu, 1978.
- 11) Jean Chevalier și Alain Gheerbrandt, *Dicționar de simboluri, Vol. III*, București, Editura Artemis, 1994.
- 12) Marion Nestle și W. Alex McIntosh, *Writing the Food Studies Movement*, în revista *Food Culture and Society An International Journal of Multidisciplinary Research*, Vol. 13, Nr.2, 2010.
- 13) Negoîtescu, I., *Alte însemnări critice*, București, Cartea Românească, 1980.
- 14) Pop, Ion, *Jocul poeziei*, București, Cartea românească, 1985.
- 15) Raicu, Lucian, *Critica – formă de viață*, București, Editura Cartea Românească, 1976.
- 16) Ronald W. Tobin, *Qu'est-ce que la gastrocritique?*, în *Dix-septième siècle*, Nr.4, 2002.
- 17) Simion, Eugen, *Scriitori români de azi, Vol. I*, București, Cartea Românească, 1978.

Webografie:

- 1) <https://escholarship.org/uc/item/2qw4b6w3>, accesat la data de 10.12.2019, la ora 20:20